

— ¹⁰⁾ Ibidem. — ¹¹⁾ Sanitetski zbornik, knj. I, sv. 2, Beograd, 1879, str. 236—242. — ¹²⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, delov. 1973/1851. — ¹³⁾ Ibidem, MUD-S, F-VII-8/1845. — ¹⁴⁾ *Gec J.*; Hipologija, Beograd, 1862, str. 391—392. — ¹⁵⁾ *Radić Đ.*; Domaći živinarski ljekar, Novi Sad, 1869, str. 91—93. ¹⁶⁾ Ibidem, str. 59—60. — ¹⁷⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-III-81/1878. — ¹⁸⁾ Težak, XII, br. 25, Beograd, 1381, str. 403. — ¹⁹⁾ Drž. arhiv SR Srbije, KK-VIII-262. — ²⁰⁾ *Divljanović D.*; Prilog poznavanju dezinfekcije u knez Miloševoj Srbiji, Zbornik radova IX naučnog sastanka Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, Beograd, 1962. — ²¹⁾ *Mihailović V.*; Istorija saniteta u obnovljenoj Srbiji 1804—1860, Beograd, 1951, str. 67. — ²²⁾ Sanitetski zbornik, knj. I, sv. 1, Beograd, 1879, str. 112, 116 i 117. — ²³⁾ Istorijski arhiv Pančeva, Pančevački magistrat, br. 6359, ispisi Tanasija Ž. Ilića profesora. — ²⁴⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-V-57/1857. — ²⁵⁾ Ibidem. Državni sovjet, br. 614/1839. — ²⁶⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XLI, Beograd, 1885, str. 184—187. — ²⁷⁾ Sanitetski zbornik, knj. II, sv. 2, Beograd, 1882, str. 293—297. — ²⁸⁾ *Katić R.*; Istorija veterinarstva Srbije, Beograd, 1957, str. 155—163. — ²⁹⁾ Sanitetski zbornik, knj. I., sv. 2, Beograd, 1879, str. 73—74. ³⁰⁾ *Katić R.*; Istorija veterinarstva Srbije, 1957, str. 155—163. — ³¹⁾ Drž. arhiv SR Hrvatske, Zemunska vojna komanda, br. 121/1829 ispisi. — ³²⁾ Sanitetski zbornik, knj. III, sv. 1, Beograd, 1904, str. 380. — ³³⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-IV-12/1846. — ³⁴⁾ Drž. arhiv SR Hrvatske, Slavonska generalna komanda, br. 185/1832 — ispisi. — ³⁵⁾ Ibidem, br. 270/1835. — ³⁶⁾ Serbske narodne novine, br. 51 i 52, Budimpešta, 1838, str. 176—177. — ³⁷⁾ Sanitetski zbornik, knj. I., sv. 1, Beograd, 1879, str. 39—46. — ³⁸⁾ Ibidem, str. 52—114. — ³⁹⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XIII, Beograd, 1861, str. 61. — ⁴⁰⁾ Ibidem, knj. XXXVI, Beograd, 1881, str. 468—498. — ⁴¹⁾ Ibidem. — ⁴²⁾ Sanitetski zbornik, knj. II., sv. 2, Beograd, 1882, str. 293—347. — ⁴³⁾ Ibidem, str. 240—247. — ⁴⁴⁾ Zbornik zakona i uredba, knj. XXXVI, Beograd, 1881, str. 369—467. — ⁴⁵⁾ Sanitetski zbornik, knj. II., sv. 2, Beograd, 1882, str. 373—386. — ⁴⁶⁾ Drž. arhiv SR Srbije, MUD-S, F-II-757/1882.

**SITUATION EPIZOOTIQUE ET LA LUTTE CONTRE LES MALADIES
CONTAGIEUSES ATTEIGNANT LES ANIMAUX EN SERBIE
AU COURS DU XIXème CIECLE**

Dragoljub DIVLJANOVIĆ

LE TRAVAIL TRAITE DE LA SITUATION EPIZOOTIQUE ET DE LA LUTTE contre les maladies contagieuses atteignant les animaux au cours du XIXème siècle, dès les premiers jours de l'autonomie vassale jusqu'à la première promulgation de la loi de la principauté de Serbie. On peut remarquer la différence entre la première moitié (période avant bactériologique) et la fin du XIXème siècle (après les découvertes de Pasteur) de comprendre la cause du commencement et des mesures prises au cours des plus graves maladies contagieuses des animaux domestiques et des zoonoses.

De même on parle des mesures que les pouvoirs publics ont prises pour empêcher l'importation et le développement des maladies dans le pays. Selon leur caractère ces mesures étaient vastes et chargeaient les finances de ce temps là. En même temps elles étaient au niveau de la connaissance officielle de la médecine d'alors et analogues aux mesures prises dans le pays voisin Autriche — Hongrie (quarantaine, cordon sanitaire etc).

En particulier on traite de la législation contre-épizootique qui a conditionné non seulement la santé des animaux, mais aussi des bonnes relations commerciales entre les pays voisins. Quelques unes de ces lois sont promulguées non comme des premières lois du Sud slave et cela quelques années plus tard que dans les pays plus développés de la Serbie de ce temps là, mais, bien qu'ils sont la base de la lutte contre les plus graves maladies contagieuses des animaux ils font l'honneur à leur créateurs.

**LEKARI STRANCI KAO OSNIVAČI ZDRAVSTVENE SLUŽBE
U RUDARSKOM NASELJU MAJDANPEK 1849/1856. GODINE**

Vidosava NIKOLIĆ-STOJANČEVIĆ

PODRUČJE MAJDANPEKA, KAO RUDOM BOGATO NALAZIŠTE, BILO je poznato još u predrimsko i rimsko doba, a u srednjem veku postojalo je uglavnom kao rudnik zlata. Prva eksploatacija rude gvožđa i bakra u ovom rudniku vršena je tek u vreme austrijske vladavine u Srbiji u XVIII veku (1718—1738.)¹⁾ Tada su izrađene i prve rudarske topografske karte ovog područja. Posle toga sve do 1848. godine ovaj rudnik je ostao neiskorišćen. Tek tada je srpska vlada preduzela nova istraživanja o vrednosti rudnog bogastva ovog starog rudnika²⁾. Te godine je dovedeno nekoliko stručnjaka Štajeraca i Vlaha radi ispitivanja ruda u Majdanpeku, a nadležna komisija određena od strane „popečiteljstva finansije“ ocenila je da je ovaj rudnik vrlo bogat rudom i rentabilan, i predložila da se u njemu odmah preduzmu radovi širokih razmera: „da se izradi rudokop sa svim potrebnim postrojenjima, građevinama, putevima i raznim stambenim zgradama, jednom rečju — da se podigne nov grad, rudarski i administrativni centar za čitavu okolinu.“³⁾

Prvi radovi na izgradnji rudnika u Majdanpeku otpočeli su 1849. godine, kada je knežev ađutan Živko Davidović postavio temelj zgradama za „oknare“ i isplaćivao prve nadnice rudarima, kojih je bilo, zajedno sa njihovim porodicama, prema platnom spisku iz te godine, oko 200 duša, gotovo sve samih stranaca (iz Štajerske, Vlaške, Saksone, Češke). Među njima bilo je i 12 stalnih službenika „Uprave rudokopnje“, na čelu sa upraviteljom Jozefom Abeljom.⁴⁾ Do 1850. godine vršeni su pripremni radovi za kopanje rude u Majdanpeku, Rudnoj Glavi, Porečkoj Reci, Debelom Lugu, Kučajni i Melnicama. Kancelarije rudokopa bile su privremeno smeštene u Donjem Milanovcu zajedno sa upravnom službom rudokopa, koja se sastojala od „Upraviteljstva topionice gvožđa“ i „šumarske kancelarije“, sve do izgradnje potrebnih zgrada u Majdanpeku.

Dovođenjem prvih kvalifikovanih rudara iz inostranstva u ovaj rudokop, bili su formirani u „upraviteljstvu rudokopija“ i prvi kadrovi za finansijsko poslovanje rudnika, kao i poseban odsek za vođenje finansijskog poslovanja rudnika, pod nazivom „rudarske ekonomije“, čiji je upravitelj bio Lazar Lazarević⁵⁾ Ovo odeljenje rudnika staralo se uglavnom o izvršenju plana prve urbanizacije rudnika u Majdanpeku: starao se, pre svega, o izgradnji prve rudarske kolonije ovoga rudnika, koja je bila istovremeno i prva rudarska, planski izgrađena kolonija u Srbiji u XIX veku, a koja se tada sastojala od „drvenih kućica za ok-

nare", magacina za hranu, tzv. „oknarskih šupa", kafane i „staje za praviteljstvenu stoku", i jedne posebne „odaje za rabadžije". Odeljenje rudarske ekonomije izvršilo je i prve radove na izgradnji topionice bakra.

Te prve godine (1849.) „popečitelj vnutrenih dela, polkovnik kavaljer" Ilija Garašanić, primio je predlog o prijemu prvog rudarskog lekara „G. Stevana Trenčina", hirurga iz Austrije, koji mu je uputilo Popečiteljstvo finansija na razmatranje, obavestivši ga da je ono „lekara nabavilo na zahtev činovnika i oknara" iz Majdanpeka, a posredstvom „Nj. Kraljevskog konzulata" u regulisanju pasoša i izdavanja „bileta o prebivanju njegovom u Srbiji". Prijemom pomenutog lekara Stevana Trenčina u osnovi je po prvi put u Srbiji bilo uspostavljeno zvanje rudarskog lekara, kao „praviteljstvenog službenika". Ovo se upravo vidi iz akta kojim je „Popečiteljstvo vnutrenih djela" odgovorilo Popečiteljstvu finansija u vezi sa prihvatanjem predloga o postavljanju predloženog lekara u Majdanpeku, a čija je sadržina sledeća⁴⁾.

„Popečiteljstvu finansije"

„Popečiteljstvo finansije otloženijom svojim od 5. t. g. RNo 228 sprovedši ovamo predloženije primljenog u službu Rudarskog ljekara G. Stevana Trenčina izvolelo je poiskati mnjenije ovog Popečiteljstva i označavanje pravca kako će po predmetu istoga predloženija postupiti moći.

Pre nego što bi na ovo Popečiteljstvo vnutrenih djela odgovor svoj dati moglo, to ono čest ima sljedejuće primječanije pohvaljenom Popečiteljstvu od svoje strane učiniti.

Popečiteljstvu ovome, u koga struka spada između ostalog i ta dužnost, da se na svim nuždnim mjestima postave izučeni ljekari — o novopostavivšem se imajućem ljekaru G. Trenčini ništa poznato nije: i zato ono umoljava ovim predpohvaljeno Popečiteljstvo da mu izvoli najprije izjaviti potrebu soobštiti rješenje po kome se to ljekarsko zvanije ustanovljava, a u isto vreme neka priloži i dokumente prijavitveg se na isto zvanije ljekara, koi njegovu nauku u toj struci osvedočavaju, pa bi Popečiteljstvo ovo, prednavedenom zahtevanju predhvaljenog Popečiteljstva odma udelotvoriti moglo, neka mu u isto vreme i to javiti ne izostavi: da l' je ono već nužni korak učinilo u prizreniju ljekova, koi će du se Rudarima bolesnima po predloženiju spomenutog na Praviteljstvenij račun davati; jer i o tome Popečiteljstvu ovome poznato nije ništa.

Po ovom izloženom neka izvoli pohvaljeno Popečiteljstvo ovamo javiti, kako i u čemu se taj u reči stojeći predmet nalazi; pa će se ono postarati isti što pre u poželjaemi red dovesti."

RNo 1791

17. Noemvria 1849.

u Beogradu

Načelnik Sanitetskog odeljenja

Dr Em. Lin. (denmajer) san. major.

Popečitelj vnutreni djela
Polkovnik kavaljer
Ilija Garašanić

Na traženje „Popečiteljstva vnutrenih djela", Popečiteljstvo finansije poslalo je na uviđaj dokumenta predloženog lekara Trenčina i uputilo predloge za način lečenja i korišćenja lekova obolelih i postradalih rudara, na šta je Popečiteljstvo vnutrenih djela odmah poslalo sledeći odgovor, u kome su sadržana u osnovi i prva uputstva za organizovanje zdravstvene i socijalne zaštite rudara u Majdanpeku, i uopšte u Srbiji:⁷⁾

„Popečiteljstvu finansije"

„Pohvaljeno Popečiteljstvo izvolelo je pod 19. tek. RNo 234 dostaviti Popečiteljstvu ovom, da je ono Rudarskog ljekara G. Stevana Trenčina u službu pozvalo po istom rešenju, po kojem je poziv činovnika rudarski i oknara za njiovoga ljekara odobren; i na osnovu toga da je ono spomenutog ljekara nabavilo, s njime kontrakt zaključilo, i time ga u praviteljstvenu službu primilo. — Po ovom i po uviđenju priključene /·/ diplome G. Trenčina koja se povraća, nema Popečiteljstvo vnutrenih djela ništa drugo primijetiti nego: da bi Popečiteljstvo finansije izvolilo unapredak Popečiteljstvu ovom pre nego što će ujedno i nadležne dokumente novopostavljajućeg se odnosnog lica, saobštiti; jer samo time će se u svakom slučaju moguće zamjerateljstvo izbeći moći.

Što se pak onoga voprosa tiče: koi će način davanja oknarima ljekova za Praviteljstvo jevtinije biti, ili sirječ da ljekar iz svoje Apoteke bolesnike rudarske leči, ili ti pak da se istom ljekaru na račun ljekovi Praviteljstvene Apoteke izdaju? Na to Popečiteljstvo vnutrenih djela uzevši u razsuždenije i ono pod 5. tek. RNo 228 priposlato predloženije G. Trenčina od 1. Noemvria tek. god. ima sljedejuće odgovoriti:

U rečistojeći Rudarski ljekar ima se u svom krugu smatrati kako god i svaki okružni ljekar, a istima se po paragrafu 12. visočajše izdani Nastavlenija za okružne ljekare i fizikuse od 21. avgusta 1839. god N^oN 875

nalaže da se u taksiranju ljekova pridržavati imaju propisane

C 1384

takse s odbitkom 20 na 100; — po paragrafu 30. Pravila za rukovodstvo Praviteljstvene Apoteke. Okružnim ljekarima daju se ljekovi iz te Praviteljstvene Apoteke 25 na 100 jevtinije, nego što taksa glasi. — Po čem se vidi, da će Praviteljstvo potrebueme ljekove za Rudare ne samo po taksi no doračunavajući jošte 45 na 100 onda plaćati, kad bi se spomenutom ljekaru ustupilo, da svoje ljekove oknarima razdaje. U protivnom slučaju pak, kad bi se rudarskom ljekaru nuždni ljekovi iz Praviteljstvene Apoteke izdavali na račun, Praviteljstvo će nam samo dejstviteljno toliko tražiti, koliko ljekovi po „prajskurandu" s dodatkom troška na iste, iznose. Po ovom dakle izloženiju neka izvoli pohvaljeno Popečiteljstvo svoje dalje naredbe činiti.

Ono obstojateljstvo između gorerečenoga, G. ljekarom Trenčinom naznačeno, da će se sirječ svaki ljekar truditi da te ljekove iz Praviteljstvene Apoteke u velikom količestvu nabaviti, pa da će se zato i dosta pokvariti — lako se može ukloniti time: kad rukovoditelj onakvi praviteljstveni lekova, od oni, koi se redko upotrebljavaju ili koi se lako kvariti mogu, samo manje količestvo nabavljao bude, pri tom kad on iste ljekove nadležno čuva. A što bi se ipak pokraj svake predostrožnosti kvarilo, lako će Popečiteljstvo ovo pri pregledu Inventara razsuditi znati, šta je upropašćeno črez nebrženija, što pak zato, što drugačije nije moglo biti.

Na posledku dostavlja G. ljekar Trenčin, da on sam neku ručnu apoteku pritjažava i u smotreniju toga Popečiteljstvo vnutreni djela toga je mnenija, razumeva se ako pohvaljeno Popečiteljstvo rješilo bude, da se rečenom ljekaru Praviteljstveni ljekovi predati imaju; da se neki ljekovi u svoje vreme nadležno pregledaju, i da mu se sve, što se kao dobro našlo bude, po prajskurantu zajedno s troškom na iste, isplati; i pošto zavede u Inventar te u rečistojeće Rudarske Apoteke kao praviteljstveno dobro.

Jošt ne izostavlja Popečiteljstvo ovo primjetiti, da će nužno biti spomenutom ljekaru jedan uredno sočinjeni i cijeli odgovarajući inventar predati, od koga jedan egzemplar da se čuva u Praviteljstvenoj Apoteki; dalje da mu se nužna nastavljenija izdadu naročito u prizreniju vođenja Protokola bolesničkog, također o rukovanju sa tim praviteljstvenim ljekovima, — koe će sve Popečiteljstvo ovo na zahtevanje pohvaljenog Popečiteljstva sočiniti, i na upotrebljenije mu priposlati kako bude doznalo da Popečiteljstvo finansije za bolje drži rečenom Rudarskom ljekaru praviteljstvene ljekove na račun predati; kako god što oće i u protivnom slučaju potrebno biti, da isti Rudarski ljekar ujedno i protokol bolesnika rudarski vodi, i to na podobije, kako što su i okružni ljekari dužni držati Protokol bolesnika; pri tom moraće on svaki 15 dana po smislu paragrafa 20. spomenuti Nastav. za okr. ljekare svoje Izveštaje o stanju zdravlja tamošnji Rudara i ovom Popečiteljstvu nuždnoga svedenija radi podnositi, i to putem koim će pohvaljeno Popečiteljstvo za najbolje naći."

RNo 1894

24. Noemvrija 849. god.
u Beogradu

Načelnik Sanitetskog odjelenija
Dr Em. Lin.(denmajer) san. major

Popečitelj vnutrenih djela
polkovnik kavaljer
Ilija Garašanin

Iz sadržaja navedenih akata vidi se da je novoustanovljeno zvanje rudarskog lekara uvršćeno u zvanje „okružnog fizikusa“, prema čemu je ujedno bilo i regulisano pitanje „taksiranja“ lekova po „Pravilniku za rukovodstvo Praviteljstvene Apoteke“. Osnivanjem novog lekarskog zvanja rudarskog lekara u Srbiji i Majdanpeku ustanovljena je, kako se zaključuje iz navedenih dokumenata, nizom administrativnih odredaba, i zdravstvena evidencija i administracija rudarskih radnika, odnosno prva zdravstvena i socijalna zaštita rudara, a ujedno i nerudara, stanovnika rudarskog naselja Majdanpeka. Ovo u osnovi znači da je tada istovremeno po prvi put u ovom rudarskom naselju i kraju istočne Srbije osnovana i organizovana služba i otpočelo zdravstveno prosvjećivanje stanovnika ovog rudarskog naselja u XIX veku.

Kako se iz prepiske između „Popečiteljstva vnutrenih djela“ i Popečiteljstva financije“ može zaključiti, dr S. Trenčin bio je vrlo aktivan, preduzimljiv kao rudarski lekar, i na ličnu inicijativu njegovu bio je pokrenut čitav niz akcija u vezi sa zdravstvenom zaštitom rudara i stanovnika iz rudarskog naselja i okoline. Predlažući navedenim popečiteljstvima

1. Kancelarija
Dr. Popčiteljstva vnutrenih djela

1. Kao što se vidi iz ovog akta, da se ustanovljuje zvanje „okružnog fizikusa“ u rudarskom naselju i kraju istočne Srbije, prema čemu je ujedno bilo i regulisano pitanje „taksiranja“ lekova po „Pravilniku za rukovodstvo Praviteljstvene Apoteke“. Osnivanjem novog lekarskog zvanja rudarskog lekara u Srbiji i Majdanpeku ustanovljena je, kako se zaključuje iz navedenih dokumenata, nizom administrativnih odredaba, i zdravstvena evidencija i administracija rudarskih radnika, odnosno prva zdravstvena i socijalna zaštita rudara, a ujedno i nerudara, stanovnika rudarskog naselja Majdanpeka. Ovo u osnovi znači da je tada istovremeno po prvi put u ovom rudarskom naselju i kraju istočne Srbije osnovana i organizovana služba i otpočelo zdravstveno prosvjećivanje stanovnika ovog rudarskog naselja u XIX veku.

2. Kako se iz prepiske između „Popečiteljstva vnutrenih djela“ i Popečiteljstva financije“ može zaključiti, dr S. Trenčin bio je vrlo aktivan, preduzimljiv kao rudarski lekar, i na ličnu inicijativu njegovu bio je pokrenut čitav niz akcija u vezi sa zdravstvenom zaštitom rudara i stanovnika iz rudarskog naselja i okoline. Predlažući navedenim popečiteljstvima

1. Kancelarija
Dr. Popčiteljstva vnutrenih djela

1. Kao što se vidi iz ovog akta, da se ustanovljuje zvanje „okružnog fizikusa“ u rudarskom naselju i kraju istočne Srbije, prema čemu je ujedno bilo i regulisano pitanje „taksiranja“ lekova po „Pravilniku za rukovodstvo Praviteljstvene Apoteke“. Osnivanjem novog lekarskog zvanja rudarskog lekara u Srbiji i Majdanpeku ustanovljena je, kako se zaključuje iz navedenih dokumenata, nizom administrativnih odredaba, i zdravstvena evidencija i administracija rudarskih radnika, odnosno prva zdravstvena i socijalna zaštita rudara, a ujedno i nerudara, stanovnika rudarskog naselja Majdanpeka. Ovo u osnovi znači da je tada istovremeno po prvi put u ovom rudarskom naselju i kraju istočne Srbije osnovana i organizovana služba i otpočelo zdravstveno prosvjećivanje stanovnika ovog rudarskog naselja u XIX veku.

2. Kako se iz prepiske između „Popečiteljstva vnutrenih djela“ i Popečiteljstva financije“ može zaključiti, dr S. Trenčin bio je vrlo aktivan, preduzimljiv kao rudarski lekar, i na ličnu inicijativu njegovu bio je pokrenut čitav niz akcija u vezi sa zdravstvenom zaštitom rudara i stanovnika iz rudarskog naselja i okoline. Predlažući navedenim popečiteljstvima

k teškoj struci radnje rudarske ravno kao i vojnicima, ljekovi iz Apoteke Praviteljstvene a bezplatežno izdaju, navodeći da takove i proči oknari u ostalim državama bezplatežno od svoi praviteljstava uživaju.

Po saslušanom u tom mnjenju Sovjeta od 28. ist. m. No 692. Ja sam se pobuđenim našao bezplatežno izdavanje lekova oknarima iz Apoteke Praviteljstvene odobriti, koje odobrenije kako Popečiteljstvu,

Доверенности Финансије

По приговору Правительственой Аптеки
 в г. Казани от 11. сент. 1856 г. № 601
 по ее просьбе представил я Казанскому Правительству
 Правительственой Аптеки представил я следующие сведения
 о том, что в Казанской Аптеке в настоящее время
 не хватает некоторых лекарств, и что для их приобретения
 необходимо обратиться к Правительству Финансије.
 Я прошу Ваше Правительственое Состояние
 рассмотреть это дело и разрешить его по возможности
 в пользу Аптеки.

В уважении к Правительственой Аптеке
 и ввиду того, что Аптеке необходимо
 иметь в запасе некоторые лекарства,
 прошу Ваше Правительственое Состояние
 разрешить это дело.

№ 1005
 9 Октября 1856 г.
 Г. Казань

А. Карадордевич

Iz prepiske dr M. Gartenberga sa popečiteljem finansija (1856)

finansije, tako i Popečiteljstvu vnutrenih djela radi nadležnog njihovog upotreblenija ovim soobštavam."

VNo 1797.
 17. Dek. 1849.
 u Beogradu

A. Karađorđević

Ova odluka bila je povod da Popečiteljstvo vnutrenih djela donese nove odluke i pravila o rukovođenju rudarskom apotekom, u sledećem aktu, u martu mesecu 1850., u 9 tačaka:⁹⁾

„Popečiteljstvu finansije“

„Popečiteljstvo finansije izvolilo je pod 17. Dekemvrija proš. god. RNo 247 ovamo saobštiti da se ono saglašava s mnjenjem Popečiteljstva vnutrenih djela od 24. Noemvr. tek. god. SNo 1894. U smotreniju opredjelenija načina koim će se lekovi za Rudare nuždni iz Praviteljstvene Apoteke nadležnom Rudarskom Ljekaru izdavati, zahtevajući u isto vreme, da mu ovo Popečiteljstvo formulare protokola bolesničkog, Ljekarski izvestija i proč. sačini i pošalje.

U odgovoru dakle na ovo otkošenije ima čest Popečiteljstvo vnutreni djela u obšte sljedujuće predpohvaljenome Popečiteljstvu dostaviti:

1. Rudarski Ljekar, naročito pak novopostavljeni G. Stevan Trenčini, imati će svagda potrebno količestvo praviteljstveni lekova tako isto i najnuždniji pribor za smjestiti i izrađivati iste na ruci, sve ovo skupa zvaće se Rudarska Apoteka.

2. Ove Ljekove i potrebe iz Praviteljstvene Apoteke trebovat će Ljekar svagda preko Popečiteljstva finansije, kojim će putem iste i primati, čega radi izdat je od strane ovog Popečiteljstva nuždni nalog istoj Apoteki.

3. Od onakovi Ljekova, koi brzom kvaru podleže ili pak koi se redko troše, također će manje količestvo uzimati i nabavljati.

4. On će te Ljekove, kao vručeno mu Praviteljstveno dobro, čuvati, kako se ne bi kakova šteta zbog nebriženija dogoditi mogla, i zato mu je nužдно za smjestiti iste, cjelishodne ormane ili bar rafove imati.

5. Isti Ljekar G. Trenčin dat će nadležno pregledati svoje Ljekove koje očekuje da mu do koji dan iz Cesarije dođu, i one koji se budu dobro našli, ustupit će po Prajskurantu, uračunavši trošak na iste do u Beograd, Praviteljstvu za rečenu Rudarsku Apoteku.

6. Dužnost će biti Rudarskog Ljekara nužдне protokole voditi, i to Protokol rudarski bolestnika, i Protokol bolestnika koi blagodjejanije Praviteljstva u prizreniju bezplatežni Ljekova ne uživaju.

7. Pokraj tog imat će on uredno voditi Inventar ili Protokol iz Praviteljstvene Apoteke primljeni lekova.

8. Morat će uredan račun o primljenim i potrošenim Ljekovima davati.

9. Tako isto dužan će biti po postojećoj Uredbi za Okružne Ljekare fizikuse barem svakog meseca izvestije svoje o stanju zdravlja u njegovom krugu postojećeg podnositi.

Što se pak načina vodenija rečeni protokola i na osob Računovodstva tiče, prilazu se ovde nuždni formulari, a naznačuje se i Računovodstvo kako će se isto po mnjeniju Popečiteljstva najshodnije voditi moći.

a) Protokol bolestnika po formularu pod ./. uz nastavlenija prključenom, imat će istij Ljekar uredno i tačno voditi, kako oni bolestnika koji blagodjejanije Popečiteljstva uživaju, tako i neživajući isto, poosob svakij protokol za sebe. U ove protokole uvodit će Ljekar posvednevno svakoga bolesnika, dao mu ili nedao kakovi lek. Ako je pak dao lek, to će nužдно biti, da ceo recept, kako je istom naredio uvede, stavljajući u nadležnu rubriku protokola i bolest od koje lice leži.

b) Rudarski ljekar svagda će celo količestvo primljeni ljekova i stvari upisivati u protokol ili Inventar pod onim istim danom kad je to dobio i podpisom imena svog potvrdiće to da je sve što je naznačeno potpuno primio. Da bi on ovo po izvjestnom načinu uredio udejestvovati i raditi mogao, prilaže se ovde .//. Inventar ili Protokol oni stvari i lekova iz Praviteljstvene Apoteke za Rudarsku Apoteku izdati i primljeni.

U ovom Protokolu zavedeno je i ono količestvo ljekova i stvari, koje su G. Ljekaru Trenčinu iz Praviteljstvene Apoteke vrućene po nalogu G. Popečitelja finansije ot 23. Noemvrija proš. god. koe treba, da G. Trenčin takođe po gore izloženom načinu potvrdi. Budući pak, da će Popečiteljstvo finansije te za Rudarsku Apoteku iz Praviteljstvene Apoteke primljene lekove svakog polgodija u gotovom novcu isplatiti, to je Popečiteljstvom ovim naredeno da ista Apoteka uredno s koncem meseca Aprilia i Oktomvria taj račun o izdatim za pola godine na rečenu rudarsku Apoteku lekovima i stvarima zaključi, i pohvaljenom Popečiteljstvu podnosi na nadležnij postupak. A da se ovo tačno i uredno udjejestvovati može, naloženo je Praviteljstvenoj Apoteki i to, da i ona svakij put, kad se bude kakovo trebovanje za rudarsku Apoteku učinilo, celo količestvo izdati lekova u osobenij protokol upiše, kako bi se i ovog svakad stanje te rudarske Apoteke znati moglo.

v) Račun sverhu potrošeni lekova, davat će Rudarski ljekar svakog polgodija, nesmatrajući na to, što je uobičajeno, da Računopolagatelji samo svake godine potrebne račune podnositi imaju; jer, Popečiteljstvo ovo za dobro nalazi, da se to pravilo neotnesi i na ljekara rečenog, nego, da on s koncem svakoga Aprilia i Oktomvrija račun i protokol svoj, kako onaj bolesnika Rudarski, tako i od bolesnika, koima blagodjejanije neprinadleži, počem će se manje ljekova za pol godine nakupiti i ljekar će na publikum izdate i od kasatelni lica naplaćene lekove, lakše Praviteljstvenoj kasi isplatiti moći, dok je još manje količestvo, nego za celu godinu kad ij mlogo više bude. A što se sprovedenia računa Glavnoj Kontroli tiče, to neka izvoli predhvaljeno Popečiteljstvo na koncu svake godine udjejestvovati. Kasatelno pak Računovodstva, da se to naročito po mnjeniju ovoga Popečiteljstva vodi na sljedujući način: Rudarski ljekar zaključit će obadva protokola bolesnika s koncem meseca Aprilia i Oktomvria. Protokol bolestni Rudara morat će predpostavljanim mu Starešina podpisati odostovjeriti, da je doista upisata osoba bolovala i da je lekove primala; u protokolu pak bolesnika, koji blagodjejanije ne uživaju, svakij izdanij recept imat će nadležnij ljekar uredno taksirani na ovde .//. priloženoj taksi i ručno odostovjeriti, bez ikakvog odbitka ili dodatka, stavivši cenu u nadležnu rubriku. Potome priposlata predhvaljenim Popečiteljstvom iste protokole Popečiteljstvo će ovo dati nadležno pregledati, i na osnovu tog pregleda preko praviteljstvenog Apotekara sočiniti osobenij izvodnij račun kako za bolesnike rudarske, tako i one koji ne dobijaju ljekove bezplatežno. Pošto ovo izdejstvovano bude, povratice Popečiteljstvo vnutreni djela spomenute protokole s primječanijama svojim ako takovi učiniti za nužno našlo bude, da ji predhvaljeno Popečiteljstvo rudarskom lekaru na hranjenje u ljekarsko-apotekarskoj arhivi kod Rudarstva dostavi; a sočinjena dva rečena izvodna računa nadležno podpisana priposlataće se u isto vreme od ovog Popečiteljstva na taj konac pohvaljenome Popečiteljstvu, da ono račun onaj o bolestnim rudarima stavi u nadležnij rashod na ru-

dare, a drugi onaj o izdatim lekovima iz Rudarske Apoteke na lica, koja blagodjejanije ne uživaju, da Rudarskog ljekara sa uzakonjenim odbitkom po paragrafu 30. uključajše izdani za Praviteljstvenu Apoteku pravila 25 na 100 iduće polovine godine naplati, koje novce stavit će pohvaljeno Popečiteljstvo u svoj prihod od u reči stojeće Apoteke.

g) Ovdje još ima Popečiteljstvo primetiti, da Rudarski ljekar od kasatelni lica, koji bezplatežno lekove ne uživaju, može izdate im lekove samo strogo po taksi naplatiti, i da se on za svoj trud ima zadovoljiti sa oni ustupljeni mu 25 procenta, nikako ne uzimajući i onaj preko takse Okružnim ljekarima ustupljenij procenat od 20 na sto, budući da se Rudarski ljekar sa svim u drugom položeniju nalazi, i on ne traži svoje sobstvene lekove, niti se izlaže šteti, koja okružne ljekare postiže, kad im se kakovi lek pokvari, a osim tog on ni svoje sosude ne upotrebljava, niti svoju vatru, nego je sve to Praviteljstveno.

On će svoja izvestija svaki 15 dana davati, no ako predhvaljeno Popečiteljstvo umjestnim nalazi, moći će se ovim u toliko izvjestnije učiniti da izvestija samo mesečno, t.j. svakog m-ca podnosi; koja da bi sootvjetstvovati mogla potrebi u prizreniju državne medicine, nužno će biti, da se Rudarski ljekar pri sočinjavanju takovi po ovde .//. priključeni nastavljenija upravlja.

Ako se predhvaljeno Popečiteljstvo s navedenim ot strane ovog Popečiteljstva u prizrenju Rudarskog lekara soglašava, ili preinačenija kakova u tom za dobro nalazi učiniti, neka izvoli ovome Popečiteljstvu javiti.

SNo 334.

16 marta 1850. g.
u Beogradu

DR Em. Lind. San. major
Načelnik Otdjelenija Saniteta

NASTAVLENIJE¹⁰
za rudarskog lekara

„Kao što će i Rudarski ljekar svoj nadležan krug dejstvitelnosti vrućene mu službe imati, u koi će on neposredstveno djejestvovati, tako nužno će biti, da isti o njegovom djejestvovanju u izvjestno vreme nadležna izvestija podnosi. Ova izvestija da bi odgovarati mogla potrebi i cjeli u prizrenju državne medicine, treba da soderžavaju ono što će za nadležno upotrebljenje služiti moći. Zato Popečiteljstvo je vnutrenih djela našlo za dobro sljedujuća Pravila propisati, po koima da dužan bude Rudarski ljekar svoja izvestija davati,

1. Ta izvestija sadržavaće kratak pregled ili izvod sviju djela i primječanija ljekarom Rudarskim u krugu njegovom i u ljekarskom smotreniju učinjeni; po tome ista izvestija moraju biti razgovetna.

2. U njima će stavljati naznačenija o vremenu, kako je bilo i kakvo je vtećenije imalo na zdravlje ljudi. Kje tome nužno je, da kao ljekar navede, ako bi što čezvičajno ili vanprirodno u vazduhu primjetio.

3. U izvestijima svojim svagda će on i čislo bolesnika naznačavati, t.e. kako Rudara, tako i oni lica koi bi mu se i inače za ljekarsku pomoć obratila, — stavljajući od kakove su bolesti najviše bolovala, i da li su ove bolesti mjestne (endemičeske) ili rednjičave (epidemične), da li pak događajne (sporadične).

U prizreniju mjestne ili rednjičave bolesti navesti će uzrok i pricinju iste, preduzete mjere protivu takove i uspjeh isti mjera; a u smotreniju događajne bolesti treba da izloži koji je duh ili karakter najviše vladao. Ako bi se kakovi redki ili osobiti slučaj pokazao, takovi će obširno opisati. Koje sve ovo da bi uradio i u svoje vreme dostavljati mogao, nužno mu je da protokol bolesnika vodi, kao i okružni ljekari, čega radi i ovdje ·/· priložena šilje mu se.

4. Ako što primjetio bude u smotreniju jela i pića da u svom izvještiju neizostavno i to obzorno navesti.

5. Tako isto i u smotreniju postupanja pri saranjivanju mrtvaca, sirječ: da li se mrtva tjelesa, kao što je pravilo, po istečenju 24 časa uredno sahranjuju.

6. Ako bi se kakova prirodna redkost u ljudstvu ili u marvi pojavila, kao što su izrodi (monstra, varietet) i tim podobna, da ne propusti u izvještije staviti, i ako mu je moguće ovamo Popečiteljstvu vnutreni djela poslati.

7. Naposljedku ako bi i predloženi kakovi u krugu svoje dužnosti za nužno našao, s dovoljnim pobuđenijima i dovodima podkrepjena navede.

Da bi po svemu ovom zadatku i dužnosti svojoj mogo imati Rudarski ljekar odgovarati, potrebno mu je da uredno Dnevnik svoj pod ovde ·/· priloženom obrazcu vodi, kao god što će i djelovodni protokol, za koji mu se pod ·/·/· priložena forma daje, voditi imati."

KSNo 334

21. Marta 1850.
u Beogradu
Načalnik sanit. otdj.
Em. Lin. san. major

Popečitelj vnutrenih Djela
polkovnik kavaljer
I. Garašani

Kako se vidi iz sadržine navedenih dokumenata, prvi ustanovljeni rudarski lekarski dnevnik i način njegovog vođenja sadržavao je značajna zapažanja o opštim zdravstvenim i higijenskim prilikama ne samo u rudarskoj koloniji u Majdanpeku, nego i u čitavoj okolini, naročito o bolestima, njihovim vrstama, terminologiji, kako narodnoj, tako i medicinskoj, kao i o toku i razvoju pojedinih oboljenja, naročito endemskih i epidemičnih, tipičnih za ovaj kraj istočne Srbije. Prema navedenom „Nastavljenju” rudarskom lekaru je bilo stavljeno u dužnost da prati i uticaj nekih narodnih običaja u vezi sa higijenom, kako kod rudara, tako i kod stanovnika iz okoline, posebno na neke higijenske mere kod običaja sahranjivanja umrlih rudara i seoskih stanovnika, u cilju sprečavanja infekcije i širenja epidemija. Kao poseban zadatak rudarskom lekaru je bilo stavljeno u dužnost i uočavanje nekih prirodnih fenomena, u „ljudstvu i marvi” i nekih defektnih pojava.

Na ovaj način su funkcije prvog rudarskog lekara u Majdanpeku i Srbiji prevazilazile tada uobičajene delokruge rada lekara, jer su obuhvatale pored medicinske prakse i zdravstveno-prosvetnu ulogu lekara. Kako se iz dalje prepiske Popečiteljstva finansije i unutrašnjih djela može pratiti, zdravstveno stanje rudara stranaca u Majdanpeku, koji su pridošli u rudnik u prvim godinama posle 1848. godine, bilo je od početka vrlo rđavo, usled za njih loših uslova ishrane i stanovanja, a

posebno nepovoljnih komunikacija koje su vezivale Majdanpek sa unutrašnjošću Srbije i međunarodnim saobraćajem.

Odeljenje rudarske ekonomije obezbeđivalo je ishranu rudara, kao i transport hrane za oknare i službenike rudnika, i rudarskog lekara. Kako su komunikacije tada u ovom delu Srbije bile posebno nerazvijene i vrlo loše, to je i snabdevanje oknara hranom bilo neredovno i nedovoljno. Rudarska ekonomija, pod kontrolom finansijske službe i rudarskog lekara, obezbeđivala je snabdevanje hranom 94 oknara i njihovih porodica. U 1850. godini, prema „Spisku rane oknara u Majdanpeku za mesec novembar”, hrana rudara i rudarskih službenika sastojala se iz ukupno izdatih: „2031 oke brašna, 99,5 oka pasulja, 91 oka soli, 293,2 oke slanine, „što je sve bilo u vrednosti od 3462 groša čar. i 27 para.” Kako se iz navedenog spiska hrane oknara vidi, ishrana rudara bila je ne samo oskudna, nego i jednolična, nedovoljna, jer od ovde navedene količine hrane, ako se uzme u obzir da se mesec dana hranilo ukupno oko 200 duša oknara i njihovih porodica, dolazilo je na jednog rudara i njegovu porodicu samo po 2 kgr. pasulja, 1 kg. slanine, 10 kg. brašna, pa i manje, za mesec dana. Oskudne parcele zemlje, koje su rudarima bile dodeljivane kao ispomoć u hrani i izdržavanju, bile su korišćene tek kasnije (1850)¹¹⁾, tako da je dotle problem ishrane rešavalo isključivo snabdevanje preko rudarske ekonomije, nedovoljno snabdevene i organizovane snabdevačke prehrambene mreže.

Osim obezbeđenja ishrane, ekonomsko odeljenje rudnika obezbeđivalo je oknarima, rudarskom lekaru i službenicima i potrebe u ogrevu i gorivu, kao i u saobraćajnim sredstvima, pre svega u transportnoj vuči, određujući im poseban „deputat za konje, u zobi i drvima”. Tako se, npr. iz jednog spiska „Deputata u zobi, senu i drvima” za rudarskog lekara (1852—1856) vidi da je rudarska ekonomija bila predvidela 73 oke zobi, 10.557 oka sena i 52 m³ drva”, ali je bila prinuđena da od toga izda nešto manje od tri četvrtine od date obaveze.¹²⁾

Ovako teški materijalni uslovi života i rada oknara u Majdanpeku ograničavali su i prvom rudarskom lekaru S. Trenčinu mogućnosti u održavanju i vršenju zdravstvene zaštite oknara i stanovnika iz okoline. Sve je to dovelo do stalne fluktuacije stranog rudarskog kadra u Majdanpeku još u početku.¹³⁾ Stranci oknari žalili su se na loše uslove stanovanja, ishrane i nezaštićenosti na radu upravi „Rudokopija”, pa su se mnogi zbog toga vraćali natrag u domovinu, ili su se dobrim delom razilazili po Srbiji, uglavnom po varošima i zanatskim centrima. Na ovo je uticala najviše pojava epidemičnih oboljenja u rudarskoj koloniji (naročito dizenterije), koja se širila u rudniku iz okoline. Kroz nepunu godinu dana po dolasku lekara S. Trenčina u Majdanpeku je izbila epidemija zarazne žutice („žučne groznice”) među strancima oknarima, od koje je bilo obolelo više od polovine oknara, pa i sam dr S. Trenčin. Zaraza se naglo širila na okolna naselja, ugrožavajući i šire područje istočne Srbije. Uprava Rudokopija je zbog toga hitno bila zatražila (23. avgusta 1850.) intervenciju lekarske službe iz Beograda, koja ipak nije bila u stanju da nađe zamenu dr S. Trenčinu i da pomogne u suzbijanju žutice, jer još nije bila raspolagala dovoljnim brojem lekara.¹⁴⁾

U vreme službovanja lekara S. Trenčina formirana je prva rudarska praviteljstvena apoteka u Majdanpeku, koja i pored uvoznih lekova iz lične apoteke dr S. Trenčina, nije raspolagala znatnim fondom

lekova. Prema Inventaru Praviteljstvene apoteke i cenovniku ovih lekova (koji je poslat rudarskom lekaru S. Trenčinu da po njemu naplaćuje „takse“ prilikom lečenja oknara i ostalih bolesnika u Majdanpeku,¹⁵) cene lekova su bile dosta visoke, pa je svakako i to otežavalo lečenje rudara i stanovnika iz okoline. Uz to su i količine pojedinih lekova, naročito onih najpotrebnijih, bile dosta ograničene, pa je često rudarska apoteka oskudevala u njima.

Da bi obezbedila proizvodnju i početak kopanja rude u 1851. godini, Uprava rudokopija je nastojala da poboljša brojnu i kvalifikacionu strukturu rudarskih radnika putem dovođenja novih rudara iz Banata, iz Austrije. Zbog toga je Uprava rudokopa morala najpre da poboljša stambene uslove, pa je podnela predlog za zidanje stambenih zgrada za oknare, službenike, a posebno za rudarskog lekara, apoteku i bolnicu. Već u oktobru 1851. godine, Uprava rudokopa izdala je svoj prvi „Predlog ustrojstva rudokopstva u Majdanpeku”,¹⁶) u kome je pored organizacije administrativno-finansijskog, ekonomskog i proizvodnog poslovanja rudnika, bio izrađen i nacrt organizacije rudarske zdravstvene službe. Naime, bila je predviđena bolja zaštita oknara na radu u nizu propisa o unapređenju mehanizacije rudničkih pogona, predloga o izgradnji pomoćnih zgrada i komunikacija, kao i stambenih zgrada oknara i službenika. Posebno je doneta odluka Uprave rudokopija da se otkupe parcele zemljišta i podele oknarima, „da svako zna šta je njegovo dok je u poslu praviteljstvenom”, čime je trebalo da se poboljša inače oskudno snabdevanje oknara hranom. Najzad, ovim predlogom uprave rudokopa bila su ustanovljena i zvanja u zdravstvenoj službi rudnika, i na zalaganje dr S. Trenčina, kao stalni zdravstveni „personal” bili su predviđeni: lekar, lekarski pomoćnik i babica.¹⁷) Lekar je, kao i ranije, morao da obavlja i dužnost rudarskog apotekara.

Posle sprovođenja ovih mera Uprave rudnika u Majdanpeku, pridošao je znatan broj nove radne snage, što je izmenilo ne samo kvalifikacionu, nego i etničku strukturu kako samog rudnika i rudarske kolonije, tako i bliže okoline. Već 1851. godine broj stanovnika ovog rudarskog mesta u okrugu krajinskom porastao je na 300 duša.¹⁸) „Policijskom uredbom” od 13. jula 1853. godine „Upraviteljstvo rudarstva u Majdanpeku postavlja se u kategoriju okružnog načelstva”, a Majdanpek u okružnu varoš, koja ima 1 policajca, crkvu, školu i „okružnog fizikusa”,¹⁹) koga je već 1854. godine predstavljao i, umesto S. Trenčina, obolelog od žutice, zamenio dr Moric (Mois) Gartenberg, lekar iz Austrije.

O uslovima života i rada prvog rudarskog lekara u Majdanpeku i Srbiji, S. Trenčinu, ne zna se mnogo, a ono malo što se može o tome doznati to je iz relativno oskudnih dokumenata, uglavnom iz prepiske ovog lekara sa Popečiteljstvom finansija i unutrašnjih dela, koje smo ovde prikazali. Iz ovih malobrojnih dokumenata, do kojih se zasada jedino moglo doći, vidi se da je ovaj veoma preduzimljivi lekar u Majdanpeku živeo i radio u veoma lošim uslovima, teško savlađujući materijalnu oskudicu, zaostalost, neznanje i neprosvećenost okoline, ulažući velike napore u zadovoljavanju brojnih potreba rudara i okolnih stanovnika u ukazivanju zdravstvene pomoći, da bi na kraju i sam podlegao epidemiji zarazne žutice, lečeći oknare. Međutim, ono što je pre svog odlaska iz Majdanpeka ovaj lekar učinio na polju osnivanja prve ru-

darske zdravstvene službe u Srbiji, i prve zdravstvene službe u rudarskom naselju Majdanpeku, prevazišlo je sve nedaće i žrtve koje je on na ovom poslu morao da podnese, i postavilo trajne temelje ne samo rudarske medicine u Srbiji, nego i službe zdravstvenog prosvetavanja u istočnoj Srbiji. U osnovi ovaj veoma dobronameran i preduzimljivi lekar, svojom praksom u osnivanju prve rudarske zdravstvene zaštite, socijalnog i zdravstvenog osiguranja rudara, organizacije celokupne rudarske zdravstvene službe, dao je osnove za kasnije postavljanje nacrtu prvog rudarskog zakona u Srbiji. Ono što je za nas od posebnog značaja, to je doprinos ovog stranca lekara, S. Trenčina, na polju zdravstvenog prosvetavanja u ovom etnički veoma složenom i specifičnom ambijentu, prvom rudarskom naselju u Srbiji u 19. veku, i njegove okoline, gde se dotle nije znalo ni za lekare, ni za apoteke i lekove, osim narodnih vidara i narodnih lekova.

Dr. Moric (ili, u aktima zapisan i kao Mois, Mojsej) Gartenberg, kao austrijski državljani, „prešao je na ovu stranu” i prihvatio dužnost okružnog fizikusa u Majdanpeku po odlasku dr S. Trenčina.²⁰) On je zatekao znatno bolje uslove za život i rad u Majdanpeku, od onih u kojima je živeo i radio njegov prethodnik. U vreme njegovog dolaska Majdanpek je još uvek bio nerazvijeno rudarsko naselje, ali je zahvaljujući već dobro organizovanoj rudarskoj zdravstvenoj službi iz vremena dr S. Trenčina, znatno olakšano nastavljanje rada na zdravstvenoj zaštiti oknara i naroda iz okoline. Za vreme službovanja dr Morica Gartenberga, kako se vidi iz malobrojnih očuvanih dokumenata, uglavnom iz njegove prepiske sa Popečiteljstvom finansije i unutrašnjih dela, u prvom planu aktivnosti bilo je sprečavanje rasipanja oknara stranaca iz Majdanpeka, zbog iznenadne ekonomske krize koja je tada nastupila u Srbiji. Zbog toga su se stranci oknari ponovo našli u nepovoljnim uslovima rada i života u Majdanpeku. Delatnost dr Morica Gartenberga, iako kratkotrajna, bila je veoma aktivna i usmerena uglavnom na suzbijanje ponovne epidemije dizenterije u rudarskoj koloniji, i ukazivanju pomoći postradalim rudarima u nesrećama koje su postajale u to vreme nešto češće, kao i u obezbeđivanju zdravstvene zaštite rudarskim porodicama. Posebno je bio značajan njegov rad i zauzimanje u razvijanju socijalne zaštite rudara i rudarskih porodica, naročito u obezbeđivanju stalne pomoći udovicama i porodicama poginulih oknara.²¹) Kao i njegov prethodnik, tako je i dr Moric Gartenberg, osim rudarske zdravstvene zaštite, i dalje ukazivao lekarsku pomoć i ostalim stanovnicima iz okoline.

Pridolaženje rudara iz Austrije i Nemačke 1854. godine znatno je unapredilo zdravstvenu službu u Majdanpeku i okolini. Novodoseljeni rudari su počeli postavljati uslove u pogledu smeštanja i zdravstvene zaštite, što je posebno uticalo i na unošenje novih elemenata u higijenskim navikama ne samo kod rudara nego i kod stanovnika iz okoline. Pridolaskom novih rudara naročito je bila unapređena socijalna zaštita rudara. Oni su osnovali „Bratinsku kasu” za pomoć obolelim i onespoblenim rudarima i njihovim porodicama, iz koje su isplaćivali i „bolesničke nadnice”.²²) Osim toga, u to vreme bila je osnovana i tzv. „Komisijska kontrola za uživaocce pomoći”, i „Kontrola snabdevenika”, koju su činili rudarski lekar i dva predstavnika, kao članovi uprave rud-

nika.²³⁾ Time je u osnovi organizovana i prva sindikalna organizacija rudara u Majdanpeku.

Pridolaženjem stranaca rudara u Majdanpek posle 1854. godine naglo su porasle i potrebe za daljom izgradnjom rudarske kolonije, koja je 1856. godine bila već dobila i poštansku zgradu, nove ulice sa trgovinama, magacinima, dućanima, zanatskim radnjama, kasapnicama, i sl.²⁴⁾

Uprava rudokopa je, međutim, u to vreme smatrala da je za ekonomske prilike strana radna snaga u rudniku prilično skupa, pa je otpočela da dovodi domaće nekvalifikovane i polukvalifikovane radnike. Osim toga, u to vreme je i finansiranje rudnika postalo nesigurno i promenljivo, prema stanju državnih finansija. Zbog toga je ponovo otpočela fluktuacija rudara stranaca iz Majdanpeka. Najzad, kada je ovaj rudnik za srpsku državnu blagajnu postao nerentabilan, od 1858. godine, prešlo se na izdavanje rudnika „pod arendu” stranim firmama i kompanijama.²⁵⁾ Tada je i lekarsko zvanje u rudniku bilo ukinuto, apoteka i bolnički inventar bili su upućeni vojnoj bolnici u Beogradu (1859), a zdravstvena služba u rudniku potpuno prestala da postoji.

Mada je delatnost ovih prvih rudarskih lekara stranaca u Srbiji — dr S. Trenčina i dr M. Gartenberga, bila kratkotrajna, ona je bila značajna i plodna ne samo u pogledu organizacije rudarske medicinske prakse i rudarske zdravstvene i socijalne zaštite u Srbiji u 19. veku, nego posebno sa gledišta organizovanja prvih početaka zdravstvenog prosvetavanja u istočnoj Srbiji u drugoj polovini prošloga veka. Delatnost ova dva stranca lekara bila je od naročitog značaja za istočnu Srbiju, jer je znatno uticala na zdravstvene prilike ovoga kraja i na formiranje tada u Srbiji prvog rudarskog naselja, koje je delom i nastajalo upravo kao rezultat aktivnosti ova prva dva rudarska lekara stranaca u tadašnjoj Srbiji.

Napomene

¹⁾ Baron Ž. A. V. Herder, Rudarski put po Srbiji, 1835. (u izvodu), Beograd, 1845. — M. Đ. Milićević: Kneževina Srbija, Beograd, 1876, 995. — S. Vujadinović, Privredno-geografske i saobraćajne odlike sliva Peka. Srpska akademija nauka. Geografski institut. Zbornik radova, knj. XXXII, Beograd, 1953, 57—79. — ²⁾ O. Jaćimović, Organizacija i administracija Upraviteljstva Majdanpeka. Arhivist. Beograd, 1962, god. XII, sv. 2, 146. — B. M. Pejić, Porečka Krajina, Beograd, 1932, 64, 65. — ³⁾ B. Pejić, op. cit. 67—68; O. Jaćimović, op. cit. 146. — ⁴⁾ Ibid. — ⁵⁾ Arhiv Srbije u Beogradu, Državni Savet, 1850, Rn. 102. — ⁶⁾ ASB, PO K-125, br. 10; 5—8 MUD „C”, 1849, Rn. 1711. ⁷⁾ ASB PO K-121, br. 8; K-125 br. 10, 8, 5; K-20 br. 253. — ⁸⁾ ASB MUD „C” 1855, Rn. 55; PO K-125 br. 5, 10. — ⁹⁾ ASB PO K-125 br. 10; MUD „C” 1849, Rn. 1791. — ¹⁰⁾ ASB PO K-125 br. 10. — ¹¹⁾ O. Jaćimović, op. cit. 149. — ¹²⁾ ASB PO K-125 br. 24, 51. — ¹³⁾ O. Jaćimović, op. cit. 154, 155. — ¹⁴⁾ ASB PO K-125 br. 17, 18. — ¹⁵⁾ ASB PO K-125, br. 19. — ¹⁶⁾ ASB Drž. Sav. 1531, RN 417. — ¹⁷⁾ ASB MUD „C” 1854, Rn. 164; O. Jaćimović, op. cit. 147, 152. — ¹⁸⁾ ASB Drž. Sav. 1851, Rn. 520. — ¹⁹⁾ ASB. Drž. Sav. 1853, Rn. 231; PO K-125 br. 101. — ²⁰⁾ ASB MUD „C” 1854, Rn. 1146; PO K-20 br. 253. — ²¹⁾ ASB PO K-20 br. 349; K-21 br. 7. — ²²⁾ ASB PO K-125 br. 49; K-21 br. 7; K-125 br. 47, 50; K-20 br. 350. ²³⁾ O. Jaćimović, op. cit. 152. — ²⁴⁾ ASB Drž. Sav. 1851, RN 520, 231. — ²⁵⁾ ASB PO K-7 br. 29; Drž. Sav. 1859, Rn. 237; PO K-125 br. 141. — O. Majdanpeku videti: Slobodan Jovanović, Ustavobranitelji i njihova vlada, Beograd 1933, 141—142.

LES MEDICINS ENTRANGERS FONDATEURS DU SERVICE DE SANTE DANS LA COLONIE DES MINES MAJDANPEK (1849—1856)

Vidosava STOJANČEVIĆ-NIKOLIĆ

ARCHIVES SERBES A BELGRADE GARDE DE NOMBREUX DOCUMENTS concernant l'activité des deux étrangers, citoyens d'Autriche, Dr. S. Trencsen et Dr. M. Gartenberg, sur l'organisation et la fondation du premier service de santé et de la protection sociale des mineurs dans la colonie des mines Majdanpek, vieux gisement métallifère, directement après sa renaissance et son inclusion aux „Mines” publiques serbes (après 1849). En particulier il faut souligner l'activité du chirurgien Dr. S. Trencsen s'engageant pour l'établissement de la première pharmacie minière et de l'hôpital à Majdanpek en Serbie, qui est le premier nommé „médecin des mineurs”. Plusieurs de ses propositions sur la protection de santé sociale des mineurs à Majdanpek sont adoptées étant la base de la promulgation de la première loi de „la fondation” des mines et leur service en Serbie au 19ème siècle.

Dr. S. Trencsen et son successeur Dr. M. Gartenberg s'engageaient surtout dans le traitement et le refoulement des maladies locales épidémiques et endémiques à Majdanpek et aux environs, spécialement de l'ictère infectieux et de la dysenterie.

Dans l'histoire de la médecine minière en Serbie ces deux étrangers, médecins, étaient pionniers de l'établissement de la première protection de santé et sociale des mineurs non seulement sur le territoire de la Serbie d'Est mais, à ce temps là, en Serbie partout. Ils étaient aussi les pionniers de l'établissement du premier service de santé et d'instruction dans cette région des mines de la Serbie d'Est.